

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 1 • Bahar 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Sayı : 1 Yıl : 1 Bahar 2005

Sahibi	Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Yazı İşleri Müdürü	Doç. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Yayın Kurulu	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan) Doç.Dr. Fatma ACUN Doç. Dr. Adil DAĞISTAN Doç.Dr. Temuçin Faik ERTAN Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER Dr. Yasemin DOĞANER Dr. Sadık ERDAŞ Dr. Derviş KILINÇKAYA Dr. Yunus KOBAL
Yayına Hazırlayan	Doç.Dr. Temuçin Faik ERTAN Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Dr. Yasemin DOĞANER Dr. Sadık ERDAŞ Dr. Yunus KOBAL
Bu Sayının Hakem Kurulu	Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara. Prof. Dr. Semih YALÇIN, Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara. Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Oğuz AYTEPE Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Adil DAĞISTAN, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Şefika KURNAZ, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü, Ankara Doç. Dr. Yusuf SARINAY, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara. Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Yrd. Doç. Dr. Necati AKSANYAR, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya. Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR, Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara. Yrd. Doç. Dr. Ayten SEZER, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Mondros Mütarekesi'ne Göre Osmanlı Ordusunun Terhis Edilmesi ve İngilizlerin Müdahaleleri

The Demobilization of the Ottoman Army and the Intervention of England According to the Moudros Armistice

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (Bahar 2005) 129-142

Mehmet OKUR

Yard. Doç.Dr.; Atatürk Üniversitesi Bayburt Eğitim Fakültesi

ÖZET

I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı Devleti, siyasi ve askeri sahada sonunu başlatacak olan Mondros Mütarekesi'ni 30 Ekim 1918'de imzalamak zorunda kaldı. İtilaf Devletleri'nin sözcüsü durumunda bulunan İngiltere ile akdedilen mütareke, çok ağır hükümler ihtiva ediyordu. Bunlardan biri de ordunun terhis edilmesi ile ilgili hükümdü. İngilizler mütarekeyi takip eden günlerde mütareke ile ilgili diğer hususlarda olduğu gibi bu konuda da Osmanlı Hükümeti'ne baskı uygulayarak ordunun en kısa zamanda terhis edilmesini ve silahsızlandırılmasını istedi. Nitekim Kasım 1918'in başında terhis talimatnamesi yürürlüğe girdi ve ordunun terhisine başlandı. Ancak iaşe ve vasıta yetersizliği önemli bir sorundu. İngilizler, Osmanlı Hükümeti'nin bu konudaki isteklerine yüz çevirdiği gibi asayiş meselesini de gözardı ederek daha çok sayıda askerin terhisini istedi. Öyle ki, asayişin sağlanması için en az 65.000 civarında nefer gerekirken, İngilizlerin buna uymamaları ve kaçakların ve celpleri geri bırakılanların askere alınmasına engel

olmaları üzerine bu sayı 40.000 civarına inmişti. Halbuki mütarekenin 5. maddesi, hudutların muhafazasını ve asayişin devam ettirilmesini temin edecek sayıda askeri kuvvetin silah altında tutulmasına imkân tanıyordu.

Anahtar Kelimeler: Mütareke, Osmanlı Ordusu, Terhis, İngiltere, İngiltere Yüksek Komiserliği

SUMMARY

Losing the world war I Ottoman State was obliged to sign Moudros Armistice in 30 October 1918 which world start the collapse of the state at political and military areas. Being signed between Ottoman State and England acting as spokesman of Entente States, Moudros Armistice contained very hard articles. One of the articles was the demobilization of the Ottoman armies. After the armistice England wanted the Ottoman State to demobilize and to disarm the armies by pressing Ottoman State. Thus, at the beginning of 1918 demobilization regulation came into force and the demobilization of the armies began. But the victual and inadequate vehicle were important problems. England, wanted to demobilize more soldier by refusing the demands of Ottoman State and not taking into consideration public order. Although it was necessary 65.000 soldier to protect the public order this figure decreased about 40.000 because of negative attitudes of England.

Key Words: Armistice, Ottoman Army, Demobilization, England, English High Commissioner

Giriş :

İttifak kuvvetlerinin bağlaşığı olarak Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri, özellikle İngiltere tarafından yenilgiye uğratılmış, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştı. İngiliz Savaş Bakanlığı tarafından hazırlanan bu mütareke taslağında önemle üzerinde durulan konulardan biri de Osmanlı ordusunun terhisi ve silahsızlandırılması meselesiydi. Zira mütarekenin İngiltere'nin hedef ve istekleri doğrultusunda uygulanabilmesi için Osmanlı ordusunun büyük bir kısmının terhis edilmesi ve silahsızlandırılması gerekiyordu. Böylece Osmanlı Ordusu yurdu savunamayacak hale gelecek, İtilaf Devletleri ve azınlıklar için Anadolu'nun parçalanmasına yönelik uygun bir ortam doğacaktı.

A) Mondros Mütarekesi'ne Göre Osmanlı Ordusunun Terhisi

Ordunun terhisi, Osmanlı Hükümeti'nin kendi heyetine verdiği talimatnamenin de hükümleri arasında yer almaktaydı. Ancak bu talimatnamede terhis sonrası ordunun miktarının kendi teşkilat kadrosunda belirtilen miktarda olması esas ileri sürülmekteydi. Ancak İngilizler meseleye bu açıdan bakmak yerine terhis sonrası ordunun elinde kalacak olan silahların ne şekilde değerlendirileceği hususunun İtilaf Devletleri'nin yetkisinde olmasını istemekteydi.

Sonuçta Osmanlı ordusunun terhis edilmesi Mondros Mütarekesi'nin 5. maddesinde yer almış, ancak terhis için belli bir tarih belirlenmemişti.

Mütareke metninde 5. madde şu şekilde yer almıştı:

"Hudutların muhafazası ve iç asayişin devam ettirilmesi için lüzum görülecek askeri

kuvvetten maadasının derhal terhisi (işbu kuva-yı askeriye'nin miktar ve vaziyetleri İtilaf Hükümetleri tarafından Devlet-i Aliyye ile müzakere edildikten sonra takarrür ettirilecektir)."

Esasında İngilizler tarafından hazırlanan ilk metinde terhis sonrası Osmanlı askeri kuvvetleri miktarının İtilaf Hükümetleri tarafından belirlenmesi esası vardı. Ancak yapılan görüşmeler sonunda Türk ordusunun miktarı, Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri temsilcileri arasında yapılacak müzakereler sonunda belirleneceği kabul edildi¹.

Mütarekenin imzalanmasının ardından ordunun terhis edileceği beklenmekteydi. Özellikle İstanbul basını bu konuda birçok haber yayınlamış, yıllardır cephelerde savaşan askerleri ve yakınlarını heyecana sevk etmişti².

Beklenen İrade-i Seniyye 3 Kasım 1918'de çıkarıldı ve 6 Kasım'da da Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak yürürlüğe girdi³.

Harbiye Nezareti de terhis projesi üzerindeki çalışmalarını 5 Kasım günü tamamladı ve ilgili daire şube, ahz-ı asker riyasetlerine, müstahkem mevki kumandanlıkları ile ordu kumandanlıklarına bildirdi.

Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa imzasıyla duyurulan talimatnamede "Terhis Hakkında Umumi Nokta-i Nazar" Başlığı altında şu hususlara yer verilmekteydi:

1. İrade-i Seniyyeyi takiben terhisin bil-fil uygulanmasına başlanmak üzere terhisi idare edecek her makam ayrı ayrı emir verebilecektir. İcraat bu emrin alınmasından sonra başlatılacaktır. Bununla beraber, her makam emri altında bulunan teşkilattan bazılarının devam etmesini terhisin icrası, idamesi, işesi ve asayiş gibi sebeplerden dolayı geciktirebilir. Fakat bununla ilgili durumu en kısa zamanda ordu dairesine bildirmelidir.

Terhis emri alındığı zaman yapılacak işlem şu şekilde uygulanacaktır:

- a- Zabitan ve memurlar terhise göre istihdam edilecek ve teşkilatlara dağıtım yapılacaktır.
  - b- Terhisi emir alınan askerler terhis edilecek ve kalacak mevcut tevellüt ve adet açısından imkanlar ölçüsünde kıtalara uygun dağıtım yapılacaktır.
  - c- Orduya menfaati olmayan fazla malzeme ve hayvanat iade edilecektir.
  - d- Ordu emrinde kalacak harp malzemesinin toplanması ve düzenlenmesi sağlanacaktır.
2. Terhisin tamamen ve muntazam bir şekilde icraasını temin için ordu, kolordu ve fırka karargahlarıyla haberleşme, ulaştırma ve menzil teşkilatları terhis müddetince görevlerinde kalacaklardır. Bunların terhis ve ilgası için ileride gereken emir verilecektir.

1. *Türk İstiklal Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikati*, Ankara, 1999, s. 47.

2. *Hadisat*, 1 Teşrin-i Sani 1918/1 Kasım 1918.

3. *Hadisat*, 5 Teşrin-i Sani 1918/5 Kasım 1918; *İkdam*, 7 Teşrin-i Sani 1918/7 Kasım 1918.

3. İlga edilmeyecek olan hazeri (barış düzeni/teşkilatı) teşkilata ait, muhtelif kıtaat şimdilik savaş şartları gereğince görevlerini muhafaza edeceklerdir. Bunların ne zaman, ne şekilde birleştirileceklerine daha sonra karar ve emir verilecektir.

İlga olunmayan kıtalar şimdiye kadar olan numaralarını muhafaza edecekler ve mevcutları hakkında I. Dünya Savaşı'ndan önce uygulanmakta olan hazeri kadro esas alınacaktır.

Lağvolunacak kıtaattan kalan esliha, malzeme, hayvan, araba gibi şeylerin zayi olmasına sebebiyet verilmemek üzere kalacak kıtaata kısmen devri muvafıktır.

4. İlga olunmaması 3. maddede bildirilen hazeri teşkilata dahil, süvari, topçu, piyade, istihkâm, telgraf, makineli tüfek, tayyare gibi kıtaat kesinlikle ilga edilmeyecektir. Yalnız terhis işlerini kolaylaştırmaya yönelik olarak seferberliğe mahsus teşkilatların ilgası veya lüzumuna göre bir müddet devam ettirilmesi terhisi idare eden makamın yetkisinde olacaktır. İlga kararı, efrad ve hayvanatın perişan olmaması, esliha ve mühimmat ve malzemenin harap ve zayiata uğratılmaması, iaşe ve asayiş hususlarında yolsuzluğa meydan verilmemesi gibi konular dikkate alınarak hazırlanmıştır.
5. İlga edilerek kıtalardan kalkacak canlı ve cansız bilcümle vesaitin bir düzen içinde muhafaza edilmesi, başka bir yere sevki veya satılması hakkında verilecek emre göre icap eden hususların gerçekleştirilebilmesi için her kolordu ve müstakil fırkalar bir komisyon teşkiline yetkilidirler. Bu komisyonlara lazım gelen emirler bağlı buldukları kumandanlık makamları tarafından verilir.
6. Terhisi idare eden bütün kumandanlar, makamlar ve heyetler, kendi emirlerinde teşekkül eden komisyonlarca nezaret altına alınmış olan bütün malzeme ve vasıtalar hakkında Harbiye Nezareti'ne 15 günde bir malumat vereceklerdir.
7. Her ilga edilen teşkilata ait resmi evraklar ve harp raporları ilga esnasında emrinde bulunduğu fırka, kolordu veya ordulara teslim olunacaktır.
8. Zabitan ve memurların evvel emirde mevcut taleplere uygun bir şekilde dağıtımı ve ayrımı ordu ve kolordu kumandanlarına aittir.
9. Jandarma Zabitanı terhis emrinin alınmasından itibaren Jandarma Umum Kumandanlığı emrine gireceklerdir.
10. İlga olunacak kıtaatta öncelikli olarak terhis işlemi yerine getirilecek ve daha sonra ilga olunacaktır. Bunların silah altında kalması gereken askerleri ise terhisi idare eden makamın bildireceği mahalle verilecektir. Mahal itası bulunamayan efrat için ordu dairesine müracaat edilecektir.
11. Terhis olunacak her nefer Sihhiye Dairesi tarafından temizlenecek ve aşılacaktır.
12. Hiçbir zabıt veya memur doğrudan doğruya kendi maiyetindeki efradı şahsen terhis edemezler. Terhis icrası zamanında muhtelif surette memleketlerinde bulunan efrattan terhis olunması lazım gelenlerin muamelesi mensup oldukları ahz-ı asker şubelerince yapılır.

Bilimum esas jandarmalar derhal en yakın jandarma kıtaatına verilecektir. Bunların terhisini jandarma kıtaları takip ve icra edeceklerdir. Bahriyeye mensup efrat ise Bahriye Nezareti'nin emrine verilecektir. Bunların terhisi hususunu Bahriye Nezareti takip edecektir.

13. Her asker kendi memleketlerine terhis edilecektir. Ticaret vs. gibi sebeplerden dolayı başka bir mahalde ikamet etmek isteyenlerin arzuları yerine getirilecektir.

Her terhis olunan askere, terhis oldukları kıtaat tarafından geçici bir mazbata verilecektir.

14. İtilaf devletleri işgali altında bulunan memleketlere ait askerlerin terhisleri ayrıca emrolunacaktır.

15. Her terhis olunacak askerin üzerinde terhis elbisesi olarak çamaşırları ile beraber bir ceket, bir pantolon, bir kabalak, bir ayakkabı ve bir de hava şartlarına uygun kaput verilecektir.

16. Her terhis olunan asker, 17. maddedeki esasa göre iki ay içinde buldukları mahaldeki ahz-ı asker şubesine vardığını bildirecek ve yanında bulundurduğu geçici mazbatayı verecek terhis tezkeresini alacaktır.

17. Terhis olunan askerlerden azami birbirine yakın 3 ahz-ı asker şubesine mensup olanlar bir kafiye halinde toplanacaktır. Toplanan bu kafiye bir zabıt kumandasına verilecek ve bunlara muhafızlık edecek askerlerle beraber ana istikametlere düzenli bir şekilde sevk olunacaktır. Kafiye yol üzerinde herhangi bir askerlik şubesine, eğer yoksa nokta kumandanlığına veya jandarma merkezlerine verilecektir.

18. Terhis olunan asker kafiyelerinin sevk ve nakli öyle tertip ve idare olunmalıdır ki, bunların fazla beklemelerine, yer dolaşmalarına ve bunlarla deniz ve kara vasıtalarının lüzumsuz yere uzun müddet işgal edilmesine ve asayişsizliğe meydan verilmesin.

19. Şimendifer ve vapur ile naklolunacak terhis kafiyelerine gerekli vasıtaların hazırlanması için ordular kafiyelerin toplandıkları yerleri, miktarlarını ve gidecekleri istikametleri şimendifer nakliyatı için şimendifer şubesine, vapur için Menzil Müfettiş-i Umumiliği'ne muntazaman ve zamanında bildirmek suretiyle gerekli nakliye vasıtalarını hazır ettireceklerdir. Şimendifer Şubesiyle Menzil Müfettiş-i Umumiliği tren veya vapurun hangi istasyon veya iskelede ne zaman nakliyeye hazır olduğunu ve terhis kafiyelerinin nerelerden bindirileceğini ve nerelere çıkarılacağını cevaben ilgili kumandanlıklara bildireceklerdir.

20. Her türlü kara ve deniz vasıtalarının nakliye esnasında suistimal ve israf edilmemesine dikkat edilecek ve icap ettikçe bunlara yapılan nakliyatın, işbu vesaitin azimet ve avdetinde boş olarak çalıştırılmaması temin olunacak tarzda nakliyatın tertip ve tanzimine özen gösterilecektir.

21. Dersaadet'ten başlayacak terhis kafiye sevkini Harbiye Nezareti Ordu Dairesi takip ve yerine getirecektir⁴.

7 Kasım tarihli yazıda ise jandarma subaylarının, ihtiyat müfrezelerinin ve diğer bir kısım sınıfların terhislerine açıklık getirilmekteydi. Buna göre:

"1. Jandarma subaylarının ilişkileri süratle kesilerek en yakın jandarma birliğine gönderilecektir. Bu gelişmeler "Umum Jandarma Kumandanlığı"na anında bildirilecektir.

4. BOA, DH/İ-UM, 4-2/3-5.

2. İhtiyat müfrezeleri ancak diğer birliklerdeki aynı doğumlu askerlerin terhisi ile paralel gidecektir.
3. Silah altında tutulan bütün "Darümuallimin, Mekâtib-i Sultaniye ve İbtidai" muallimlerinin terhisi yapılarak, birliklerle ilişkileri kesilecektir.
4. Hizmet-i maksure kısa dönem askerlerden henüz bir senelik askerlik hizmetini tamamlamamış olanlar bu sureyi tamamladıkları zaman terhis edilecektir.
5. Ordudaki sivil posta ve telgraf memurları ihtiyaç kalmadıkça terhis olunacaktır.
6. Doktorlar ve eczacılar kâmilten terhis olunacaktır.⁵

Bu talimatnameden de anlaşılıyor ki, Harbiye Nezareti, terhisi, terhis sonrası birlikleri ve onlara ait savaş malzemeleri hakkında neler yapılması gerektiğini en ufak teferruata kadar belirlemişti.

Bundan sonra yapılması gereken hangi doğumluların terhis edileceğidir. Bu amaçla Harbiye Nezareti Ordu Dairesi Resmi bir tebliğle bu noktaya bir açıklık getirmiştir. Buna göre; 1866-1893 doğumluların ihtiyaca göre ve tedricen terhisleri yapılacaktır⁶. Ancak bunların tamamının derhal ve aynı zamanda terhisine sevkiyat sırasında izdiham yaratmamak ve genel işleri birden bire zora sokmamak için şimdilik 1866-1884 doğumluların terhisleri tebliğ edilmiştir.

Yalnız kömür ocaklarında, demiryolu hatlarında, nakliye hizmetlerinde, Hilal-i Ahmer'e bağlı teşkilatlarda ve İaşe Nezareti'ne bağlı teşkilatlarda çalışanlar bir sonraki emre kadar terhis edilecekler sınıfına alınmamışlardır. Zira, hem mevcut düzenin devam ettirilebilmesi, yani silah altında bulunan askerlerin ulaşım, haberleşme, iaşe ve sağlık hizmetlerinin devamını sağlamak hem de terhis olunacak askerler memleketlerine ulaşınca kadar yukarıda belirtilen hizmetleri yerine getirmek gerekiyordu.

Ordu Dairesi 1866-1884 doğumluların sonra sırasıyla 1885-1893 ve daha sonra da 1898-1899 ve 1900 doğumluların terhislerine başlanacağını bildirdi.

Aynı tebliğde yer verilen konulardan bir tanesi de firarilerin affına dair çıkarılan iradedir. Bu irade ile Padişahın tahta çıkış tarihi olan 3 Temmuz 1918'den önce firar edenlere veya bakaya durumunda olanlara af getirilmekteydi. Fakat bu tarihten sonra firari ve bakaya durumunda olanların bu af kapsamında olmadıkları ve bunlar için en sert cezaların verileceği beyan edilmekteydi⁷.

Bu irade ile hükümet, asayişin temin etmede büyük bir sorun olan firarileri dağlardan indirerek topluma kazandırmak istemişti. Özellikle gayr-i müslimlerin arasında firari ve bakaya durumunda olanların çokluğu dikkate alınırsa bu affın uygulamaya sokulması bu unsurlardan teşekkül eden adi ve siyasi çeteciliğin önünü alabilecek bir çare olarak düşünülmüştü.

1866-1884 doğumlu askerlerin terhis emrinin verilmesinden kısa bir süre sonra Harbiye Nezareti, 1852 numaralı emriyle 1885-1893 doğumlu askerlerin terhisine başlanacağını bildirdi.

5. ATASE, İSH, K. 9, G. 59, B. 59-7-8.

6. İkdam, 8 Teşrin-i Sani 1918 / 8 Kasım 1918.

7. BOA, DH/İ-UM, 4-2/3-5.

Bunların terhisine ek olarak aşağıda yazılan şartlara haiz olan askerlerin de terhisine karar verildi. Buna göre:

1. Senesini tamamlasın, tamamlamasın 1885-1886 tevellütlüler ile 1887-1896 (dahil) tevellütlüler maksure erbabından hizmet müddetleri bir seneye balığ olanlar (müddetleri noksan olursa, tamamladıktan sonra) terhis olunacaktır.
2. Kıtaat ve müesessatta müstahdem iken istenilen şartlara haiz oldukları anlaşılması üzerine talimgaha sevk edilmiş ve talimgahtaki hizmet müddetleri bir seneye balığ olmamış ise de bidayet-i duhülleri itibariyle hizmet müddetleri bir seneyi geçmiş olanlar.
3. 1894-1900 tevellütlü muhacirinden olup, 23 Mart 1915 tarihli kanun gereğince hizmet müddetleri seferberliğe münhasır olmak üzere silah altına alınmış muhacirin tamamı.
4. Mükellefiyet-i askeriyeye henüz tatbik edilmemiş mahaller ahalisinden veya teb'a-i ecnebiyeden olup harp gönüllüsü olan tevellüdatı mütelife askeri.
5. 1894 tevellütlü efraddan seferberlikten hidmet-i faaliyetlerine mukabil bedel-i nakdi vermiş ve müddet-i hidmetleri piyade kıtaatında ise 6 ay, süvari, topçu ve sınıf-ı fenniyeden ise 1 seneyi geçmiş olanlar (henüz bu süreyi tamamlamamış olanlar, tamamladıklarında).
6. Bir sene gönüllü olarak askerlik mesleğine dahil olanlardan bir seneyi tamamen ikmal etmiş 1894, 1895 ve 1896 tevellütlü efrat.
7. Küçük Zabıt mekteplerinden yetişip nizamnamesi gereğince altı sene müddetini bila-ikmal terk-i tezkereye talib olmayan efrat.
8. Şahısları seneleriyle münasip olmamak dolayısıyla 11 Ekim 1917 tarihli kanun-ı muvakkata hükmünce silah altına alınan 1901 ve daha genç tevellütlü efrat dahi terhis olunacaktır⁸.

B) Osmanlı Ordusunun Terhisine İngilizleri Müdahaleleri :

Osmanlı Hükümeti'nin terhisi peyderpey uygulaması İngilizlerin hiç de hoşuna gitmedi. Nitekim Amiral Robeck, 26 Kasım 1918 tarih ve 5152 sayılı bir nota ile mütarekenamenin 5. maddesine göre; 1885-1893 doğumlularla 1898-1900 doğumluların 1 Aralık 1918 tarihine kadar terhislerinin tamamlanmış olması gerektiğini bildirdi.

Amiral Robeck 1866-1884 doğumluların terhis edilmiş olmalarını kabul etmekte beraber anlaşılan bunu yeterli görmüyordu⁹.

İngiliz Yüksek Komiserliği'nden başka İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Wilson da Harbiye Nezareti'ne 27 Aralık 1918'de bir yazı göndererek mütareke döneminde ordu kadrolarının yalnız 1894-1897 doğumlulara kadar olan dört doğumlu erlerle doldurulmasını istedi¹⁰.

8. BOA, *DH/İ.LUM*, 4-2/3-5. Hadisat Gazetesi'nin 28 Teşrin-i Sani 35 tarihli nüshasında aynı emre yer verilmesi bize bu emrin tarihi hakkında güvenebileceğimiz bilgi vermektedir. Buna göre tamim 26 veya 27 Kasım'da çıkarılmış olmalıdır. (Hadisat, 28 Teşrin-i Sani 1918 / 28 Kasım 1918).

9. ATASE, *İSH*, K.267, G.11, B.11-1.

10. ATASE, *İSH*, K.115, G.46, B.46-1,2,3,4.

İngiliz Yüksek Komiserliği'nin istediği gibi 1885-1893 ve 1898-1900 doğumlu erlerin, demiryollarının ve vapurların taşımadaki güçlükleri sebebiyle 1 Aralık 1918 gününe kadar terhislerine imkan ve ihtimal yoktu. Zira gerek mevsim şartları ve gerek ulaşım imkânları terhisin İngilizlerin belirttiği tarihte tamamlanmasını imkânsız kılmaktaydı. Nitekim, Elviye-i Selase'yi tahliye eden askerlerin büyük bir kısmının toplandığı Batum'da, vapursuzluktan dolayı binlerce asker beklemekteydi¹¹. Hatta sevkiyattaki imkansızlıklar yüzünden bazı yerlerde henüz 1866 ila 1884 doğumlu erler bile tamamen yerlerine gönderilememişti¹². Bu konuda İngilizlere dahi başvurulmuş ve terhis efradının taşınmasında onların gemilerinden faydalanılmak istenmiş, bir kısmı da bu şekilde taşınmıştır¹³. Bununla beraber yukarıda belirtildiği gibi 1885 ve 1893 doğumluların terhisine başlanmasına 26 Kasım 1918'de karar verilmiş ve uygulamasına da geçilmişti.

Osmanlı Hükümeti bir çok imkânsızlık içinde terhis işlemlerini en sağlıklı bir şekilde yürütmekle meşgulken İngiliz Yüksek Komiserliği, Osmanlı ordusunun bir an önce silahsızlandırılmasını ve terhisini temin etmek üzere Anadolu'ya kontrol subayları göndermeye karar verdi. İngiliz irtibat subayı Yarbay Murphy tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bildirilen bu kararda şu taleplerde bulunulmaktaydı¹⁴:

- 1- Terhisin mevcut durumunu bildirmek üzere bazı mahallere kontrol subayları gönderilmesine karar verildi.
- 2- İsimleri belirtilen subaylara memur oldukları yerde gereken kolaylığın sağlanması için Harbiye Nezareti tarafından ilgililere gerekli emirlerin verilmesi.
- 3- Adı geçen subaylara terhis hakkında talep edecekleri her türlü bilgi ve belgelerin verilmesi için bölgelerdeki yetkililere gerekli emirlerin verilmesi.
- 4- Terhisle ilgili taşradan gelecek her türlü bilginin kendilerine ulaştırılması.

İngiliz Yüksek Komiserliği'nin bu kararı almasındaki en önemli etken özellikle doğu bölgesinde (IX. Ordu'ya bağlı birliklerde) terhisteki gecikmelerin inandırıcı bulunmaması idi. İngilizlerin IX. Ordu Kumandanlığı'na bağlı birliklerde terhis işlerinin ağırdan alındığını düşünüyorlardı. Alınan bu kararlarla terhis işlemleri hakkında doğrudan doğruya kendi subayları aracılığı ile bilgi sahibi olacaktardı. Nitekim IX. Ordu (sonradan XV. Kolordu) mıntikasındaki kontrol subaylarından gelen haberler üzerine İngiliz Karadeniz Orduları Başkumandanı General Milne, Osmanlı Hükümeti'ne mütarekenin 5. maddesinin tam olarak uygulanmadığını bildiren şu notayı gönderdi:

"Hükümet-i Osmaniye'nin mütareke şeraiti ve bilhassa 5. maddeyi tatbik etmek için en kuvvetli teminatı vermiş olduğunu hatırlatmaktan kesb-i şeref eylerim.

"5. maddede Osmanlı ordusunun kuvve-i umumiye tenzili kararlaştırılmıştı. Erzurum"aki ordu kumandanı kaffe-i evamire bu şerait dahilinde tatbik etmekten kaçınmıştır. Aynı zamanda bu kumandan iade etmeye mecbur olduğu eslihayı da alıkoymuştur.

11. ATASE, İSH, K.267, G.11, B.11-1. Yine 3-4 bin kişilik askeri ancak barındırabilen Selimiye Kışlası Misafirhanesi'nde o günlerde memleketlerine gönderilmek üzere 10.000'in civarında aske: toplanmıştı. (BOA, BEO, Harbiye Giden No: 341347).

12. T.İ.H.I, s. 272.

13. İngilizler bu nakliyat esnasında Türk askerlerine oldukça kötü davranmış, Türk askerlerinin üzerindeki para, çakı, tabanca, tütün tabakaları, elbiseleri ve savaş madalyaları İngilizler tarafından müsadere olunmuştu. (ATASE, İSH, K.110, G.57, B.57-1).

14. ATASE, İSH, K. 249, G. 87, B. 87-4.

"15. Kolordu mıntıkasının bu husustaki taahhütlerinin kuvveden fiile geçmesi için gerekli talimat verilir ve bu konuda tarafıma da bilgi sunulursa memnun olacağım."¹⁵

İngilizlerin ordunun bir an önce terhisine yönelik baskıları sürerken Harbiye Nazırı Cevat Paşa, 8 Ocak 1919'da Ordu Dairesi'ne gönderdiği bir yazıda 1898, 1899 ve 1900 doğumlu askerlerin terhislerine başlanmasını emretti.

Bu emre göre; bu döneme giren askerlerden memleketleri yakın olanlar derhal terhis edilecekler, nakliye vasıtalarına ihtiyaç olanların ise peyderpey gönderileceklerdi.

Bununla birlikte Cevat Paşa; Trakya, Makedonya, Arnavutluk, Rumeli, Suriye ve Iraklı askerlerin İtilaf Devletleri'yle yapılacak görüşmelerden çıkacak karara kadar terhis edilmemesi görüşündeydi ve hükümete bu yönde bir uyarıda bulunmuştu¹⁶.

Şark vilayetlerinin işgaline karşı çıkan VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa ve IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ise, kendilerine bağlı askerlerin terhis edilmesine tamamen karşıydılar. Bu kumandanlar, İngilizlerin kendi bölgelerindeki faaliyetlerinin, özellikle de bölgede bir Ermenistan Devleti kurulmasının ancak askeri bir kuvvetle durdurmanın mümkün olduğunu belirtiyorlar ve mahalli milis teşkilatlarının kurulmasını tavsiye ediyorlardı¹⁷.

Harbiye Nezareti, bir yandan terhis talimatnamelerini peyderpey gönderirken diğer yandan da terhisin sağlıklı bir şekilde işemesi için özellikle Dahiliye Nezareti olmak üzere diğer nezaretlerle işbirliğine gitmiş ve bir uyum içinde çalışmaya dikkat etmişti. Nitekim terhis iradesinin yayınlanmasından yalnızca iki gün sonra Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda orduda terhisin başladığını, işlerin düzenli bir şekilde yürütülebilmesi (askerlerin güvenli bir şekilde memleketlerine ulaştırılması, iaşe ve barındırma hususlarında kolaylıkların sağlanması) için nezaretin gerekli yardımlarda bulunmasını istedi¹⁸.

Terhis işleminin en önemli unsurlarından birini teşkil eden iaşe meselesinin halledilmesi büyük miktarda para gerektirmekteydi. Bu paranın nasıl karşılanacağına ve iaşe meselesinin ne şekilde halledileceğine Sadrazam Ahmet İzzet Paşa 5 Kasım'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıyla açıklık getirdi. Bu yazıda:

"Orduy-u Hümayun'un terhisinde menzil hududu olmayan Anadolu'nun ekseri vilayetine gidecek efradın yollarda temin-i iaşeleri için ahz-ı asker şubeleri olan mahallerde şubeler vasıtasıyla, olmayan mahallerde de kaza kaymakamlarınca kaza merkezinden diğer kaza merkezine kadar temin-i iaşeleri için gerekli meblağın seferberlik tahsisatından derhal tesviyesi için Maliye Nezareti'ne gerekli tebligat yapılmış olup, Dahiliye Nezareti'nce de icap edenlerin yapılması için memurin-i mülkiyeye gerekli emrin verilmesi gerekli görüldü" denilmektedir¹⁹.

Buradan da anlaşılıyor ki, iaşe için gerekli paranın seferberlik tahsisatından karşılanması ve Harbiye, Maliye ve Dahiliye Nezaretleri'nin ortaklaşa çalışması istenmekteydi²⁰.

15. ATASE, İSH, K. 27, G. 42, B. 42-1.

16. ATASE, İSH, K. 174, G. 45, B. 45-1; BOA, DH/İ-UM, 4-2/3-5.

17. Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım V*, İstanbul, 1993, s. 28-29.

18. BOA, DH/İ-UM, 4-2/3-5.

19. BOA, DH/İ-UM, 4-2/3-5.

20. BOA, DH/İ-UM, 4-2/3-5.

Terhis hususunda karşılaşılan bir diğer sıkıntı ise nakil vasıtalarının yetersizliği ve düzensiz bir şekilde işletilmesiydi. Nitekim Harbiye Nazırı adına Kâzım Paşa imzasıyla 7 Kasım'da gönderilen yazıda istasyon ve iskelelerde yaşanan sıkıntılara dikkat çekilerek bu hususta Dahiliye Nezareti'nden yardım talep edilmekteydi²¹.

Harbiye Nezareti, Dahiliye Nezareti'nden terhis hususunda yardım talep ederken işlemlerin ne ölçüde doğru ve yerinde yapıldığını kontrol etmek için terhisle ilgili bir araştırma yapma kararı aldı. Bu amaçla Ordu Dairesi Kalemî Müfettişlerinden Miralay Hüseyin Hüsnü Bey'i görevlendirerek terhisle ilgili sıkıntıların ve bunların çözümüne dair bir incelemeyi 1918 yılı Kasım ayının ilk haftasında başlattı. Hüseyin Hüsnü Bey 18 Kasım 1918'de sunduğu raporda şu noktalara dikkat çekmekteydi:²²

1. Tren sayısı az.
2. Tren sevkiyatları ağır aksak yapılmakta, seferler koordineli değil.
3. Asker izdihamı var.
4. Terhis kafilelerinin başında olması gereken kumandanlar yok ve bu da düzensizliğe ve kargaşalığa yol açmakta.
5. İaşe sıkıntısı çekilmekte.
6. Trenler geç geldiği için erlere verilen 3 günlük yiyecek bitmekte, bu sebeple açlık baş göstermekte.
7. Sağlık ve barınmada büyük sıkıntılar yaşanmakta.

Ordu Dairesi Riyaseti 29 Kasım'da kendileriyle ilgileri dolayısıyla şimendifer şubesine gönderdiği yazıda, terhis işlemlerinin İtilaf Devletleri tarafından yakından takip edildiğini, bu hususta meydana gelecek gecikmelerin terhisi zora sokacağını, bunun da taraflar arasında sıkıntı yaratacağına dikkat çekerek şubeyi ilgilendiren konularda gereken tedbirlerin alınmasını istedi²³.

Aynı günlerde iaşe meselesini halletmek amacıyla Harbiye, Dahiliye ve Maliye Nezaretleri'nin temsilcilerinden bir komisyon teşekkül ettirildi.

Bu komisyona ise şu isimler tayin edildi:

1. Maliye Nazırı Namına Müsteşar Hasan Tahsin Bey
2. Dahiliye Nazırı Namına Müsteşar Hamid Bey²⁴
3. Harbiye Nazırı Namına Müsteşar İsmet Bey (İnönü)

Komisyon yaptığı toplantıdan sonra 7 Kasım 1918 günü bütün mülki memurlara ulaştırılmış olan şu kararları aldı:

1. Terhis edilecek askerlerin ilk uğrayacakları kaza merkezlerine kadar iaşeleri için istihkak nizamiyeleri dairesinde lüzumu kadar erzak başlarında bulunan amire

21. BOA, DH/İ.LUM, 4-2/3-5.

22. ATASE, İSH, K.27, G.160, B.160-2.

23. ATASE, İSH, K.27, G.160, B.160-1.

24. Hamid Bey, Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Samsun Mutasarrıflığı'na atanacak ve buranın asayişinin sağlanmasında önemli rol oynayacaktır. (BOA, DH-KMS, 52-2/84; Halit Eken, *Milli Mücadele'de Vali (Kapancızade) Hamid Bey*, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 1995, s. 60).

teslim ve diğer nakdi masraflar için de gereken meblağ mal sandıklarınca "seferberlik tahsisatından" temin edilecektir.

2. Sarfiyat, ahz-ı asker şubeleriyle iaşe heyetleri ve bunların bulunmadığı yerlerde diğer mülki zevattan teşkil edilecek komisyonlar tarafından senet karşılığı icra edilecektir.
3. Her kaza merkezinde yukarıda beyan edilen işlemler tekrar edilecektir.
4. İaşe için nereye kadar, kaç günlük ve ne miktar erzak verildiği amirlerin yanlarında bulundukları özel deftere amirin olmadığı kafielerde de askerlerin terhis tezkerelerine kayıt edilecektir.

Maliye Nezareti bu yazının bir örneğini 10 Kasım 1918'de Dahiliye Nezareti'ne göndererek ilgili memurların bunlara azami derecede riayet etmesini istedi.²⁵

Osmanlı Hükümeti, gerek esaretten dönen ve gerek terhis edilen askerlerin mevsim şartları sebebiyle sefalet çekmemeleri ve iaşe hususunda kıtlığa düşmemeleri için yeni bir karar daha almıştı. Buna göre askerlerin çıkacakları iskele veya demiryolu sınırlarının nihayetlerinden itibaren gidecekleri yolların konak mahallerinde birer "iaşe merkezi" tesisi ile buralarda kumandan ve muhafızların idaresinde askerlerin istirahatlarını ve sıcak yemek yemeleri temin edilecekti. Bütün bunlara ek olarak gerekli nakliye vasıtalarının bulunması ve hizmete sokulması da aynı daire içinde ele alınmıştı. Sadaret bu kararların uygulanması noktasında Harbiye Nezareti'nin kolordu kumandanlarına emir verilmesini istedi. Uygulamaların taraflarından biri olan Dahiliye Nezareti de, 17 Kasım'da Ankara, Konya, Sivas ve Erzurum vilayetlerine gönderdiği yazıda Sadaretin aldığı kararları tekrar ederek kolordulardan yapılacak başvurularda gerek vasıta ve gerek iaşe tedariki hususlarında gerekli yardımın sağlanmasını emretti.²⁶

İaşe sıkıntısından dolayı mağdur olanlar yalnızca terhis edilen askerler değildi. Birliklerin ve askeri teşkilatların eksikliklerini gidermek amacıyla toplatılıp birliklere sevk edilmek üzere mahalli jandarma dairelerinde bulunan firari, bakaya, hava değişikliği, iznini bitiren askerlerin sevklarına kadar ikametleri için yer ve iaşelerinin temin edilmesi zarureti de ortaya çıkmıştı.

Sadaret, 1 Şubat 1919'da bu konuda Dahiliye Nezareti'ni uyararak kendisiyle ilgili hususlarda tedbir alınmasını istedi. Dahiliye Nezareti de ilgili emir gereğince 4 Şubat'ta bütün vilayet ve mutasarrıflıklara gönderdiği yazıda gerekli tedbirlerin alınması talimatını verdi.²⁷

Alınan bütün bu tedbirlere rağmen hastalıktan, açlıktan ve barınaksızlıktan ölümlerin önüne geçilemiyordu.²⁸ Bu konu ile ilgili olarak Harbiye Nezareti Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda terhis edilen askerlerin yollarda hastalık, açlık ve nakliyesizlik yüzünden telef olduklarını, bu hususta ihmali görülenlerin bildirilmesini istedi. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti verdiği cevapta askerlerin sefaletine neden olanlar hakkında soruşturma başlatılacağını bildirdi.²⁹

25. BOA, DH/İ.UM, 4-2/3-5.

26. BOA, DH/İ.UM, 19-9/1-69.

27. BOA, DH/İ.UM, 4-2/3-5.

28. Bunda İngilizlerin büyük sorumluluğu vardı. Ordunun terhisinde ve tahliyesinde acele eden İngilizler, nakliye süresince asker için gerekli olan yeterince yiyecek ve giyecek götürülmesin engel olmuşlar, un, şeker, çay, konserve gibi bir çok çeşit erzağa el koymuşlardır. (ATASE, İSH, K. 7, G. 24, B. 24-1).

29. BOA, DH/İ.UM, 4-2/3-5.

Tabii terhisle ilgili sıkıntının bir diğer boyutu ise, askerlerin sevkleri esnasında ortaya çıkmaktaydı. 6 Ocak 1919'da Dahiliye Nezareti, Harbiye Nezaretine gönderdiği bir yazıda terhis edilen askerlerin verdiği zarara ve buna bağlı olarak yol açtıkları asayişsizliğe dikkat çekmekteydi.

"Nazır Mustafa Arif Bey'den Harbiye Nazırı Cevad Paşa'ya

"Ordudan terhis olunan efradın Anadolu'ya tren bulamadığından dolayı müteferrik bir surette müfrezeler halinde karadan memleketlerine avdet etmekte ve tesadüf ettikleri yerleşim yerlerinden ekmek ve yiyecek istemekte ve fırsat buldukları mahallerde hırsızlık eylemekte olduklarından ve bunların katile halinde sevkleri temin edilmediği takdirde daha birçok vukuat meydana geleceği ve ahaliyi ızrar edecekleri gibi ekseriyenin de sefalet yüzünde mahv olacakları, bu sebeple terhisleri lazım gelen efradın muntazam katileler halinde sevkleri lüzumu vardır"³⁰.

Harbiye Nezareti bu yazıya 16 Ocak'ta verdiği cevapta bu olayların kömürsüzlükten dolayı bir süredir sevk edilemeyen askerlerin kendiliklerinden gitmek üzere firar edenlerden kaynaklandığını bildirdi³¹.

Yazışmalardan ve uygulamalardan anlaşıldığı üzere Harbiye, Maliye ve Dahiliye Nezaretleri koordineli bir şekilde hareket etmişlerdi.

Böylece 5 Kasım 1918'de 1866-1884 doğumluların, 26 Kasım 1918'de 1885-1893 doğumluların, 8 Ocak 1919'da da 1898, 1899 ve 1900 doğumluların terhisleri olmak üzere üç tamim çıkarılmıştı.

Bu emirlere göre 22 Ocak 1919 tarihine kadar, 10.000 subay ve 264.339 er terhis edilmiştir. Daha terhisi bekleyen 60.000'den fazla er vardı. Bunların 10.000'inini Araplar, 4308'ini de Rumelili erler teşkil ediyordu. Bunların terhisleri de devam etmekteydi.

Çeşitli imkansızlıklar ve hava şartları dikkate alınırca 4-5 ay gibi kısa bir sürede yapılan bu miktar terhis büyük bir başarıydı. Zira mütarekeden Mart 1919 sonlarına kadar toplam 337.615 er terhis edilmiş oluyordu. Yine bu tarihte 1896-1897 doğumlulardan 43.196 er de silah altında bulunmakta idi³².

Ordunun ve memleketin içinde bulunduğu nazik durumu Harbiye Nazırı, Sadarete gönderdiği 2 Nisan 1919 tarihli yazıyla şöyle bildirmekteydi:

"Mütarekenin tarz-ı tatbiki hesabıyla Osmanlı Ordusu'nun esliha, insan ve vesait itibarıyla, vaziyet-i siyasiyesinin herhangi bir tahavvülü karşısında emri altında tertip edebilecek ve kullanabilecek bir gücü kalmamıştır.

"Halbuki İtilaf Makamları ile varılan karara göre ordunun mevcudu 62.000 nefer olması gerekirken, İngilizlerin kaçak ve celpleri geri bırakılanların silah altına alınmalarına mani olmaları yüzünden memleketin tüm sahasına dağılmış olan Osmanlı Ordusu'nun şu anki (Nisan 1919) mevcudu 43.000 kişiye düşmüştür.

"Silahsız asker mevcudu ise birkaç bine baliğ olmakta ve oldukça düzensiz bir şekilde bulunmaktadır. Bundan başka şimdiye kadar mütarekenamenin 20. maddesi³³

30. BOA, DH/İ.U.M, 4-2/3-5.

31. BOA, DH/İ.U.M, 4-2/3-5.

32. ATASE, İSH, K.115, G.46, B.46-1,2,3,4; T.İ.H.I, s. 272.

33. Bu maddeye göre; 5. madde gereğince terhis edilecek Osmanlı kuvvetlerinin teçhizatı hakkında verilecek talimata riayet olunacaktır. (T.İ.H.I, s. 45).

gereğince 295 taburumuzun kamaları ve 200 bin tüfeğimizin sürgü kolları alınarak kullanılmayacak hale getirilmiş ve ayrıca 25 top ile 48.600 tüfek İtilaf Devletleri'ne teslim edilmiştir.

"Gerek sürgü kolları ve gerek kamalar Gelibolu'da İngiliz depolarına konularak icabında katiiyen istifade edilmeyecek bir hale getirilmiştir.

"Ordunun canlanmasına hadim her türlü tedbir, Mütelifin engellemesine maruz kalmakta ve hülaseten ordumuz maddeten ve manen kuva-yı müdafaadan büsbütün mahrum etmek gibi bir gayeleri olduğu anlaşılmaktadır.

"Sulh Konferansı'nın dedikleri yapılırsa, memleketin anarşisinin temin olunmaması gibi mahzurlar ortaya çıkar.

"Ordu bu şekilde devam ederse (Osmanlı Devleti'nin) Yunanistan, Bulgaristan ve Ermenistan gibi küçük devletlerle hesaplaşması bile mümkün olmayacaktır.

"İtalyanlar Antalya'ya çıkıyor.

"Yunanlılar İzmir ve havalisinde propagandalarını artırdılar. Silahlı kuvvetlerini takviye ettiler. Yunan ordusu memleketimize ihraç edilirse Rumlar tamamen kontrolden çıkacak ve çok üzücü hadiseler olacaktır. ! ! !

"İngilizler, evvel emirde Boğazları, Rumeli'ni ve Anadolu sahillerini yavaş yavaş ele geçirmek istiyor."³⁴

Harbiye Nazırı'nın endişelerinin çok yerinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü İngilizler bir yandan ordunun bir an önce terhis edilmesini istemekte diğer yandan da ülkenin asayişini sağlamak için gerekli önlemlerin alınmasına engel olmakta idi. İngiliz askeri temsilcilerinin hemen bütün yurttaki mütareke şartlarını hiçe sayarak askeri ambarların içine kadar girmeleri bu konudaki en önemli uygulamalardan biriydi³⁵.

Nitekim 24 Aralık 1918 tarihinde Trabzon'a gelen İngiliz kontrol subayı Trabzon muntika müfettişi Binbaşı Fehmi Bey'den terhisle ilgili malumat almak ve ambarları gezmek istemiş ve kendisine bu konuda yardımcı olunmuştu. Ancak İngiliz zabitanın ambarların muhteviyatını gösteren defterleri de istemesi üzerine kendisine bu isteğin mütareke hükümlerine aykırı olduğu söylenerek talep yerine getirilmemişti³⁶.

Yine Nisan 1919'da Erzurum'a gelen İngiliz kontrol subayları 15. Kolordu Kumandanı Vekili Rüştü Paşa'dan hangi efradın terhis edildiğini, 15. Kolordu Kumandanlığı emrinde bulunan fırkaların numaralarını, kumandanlarını, nizam-ı harp durumlarını ve silah, top ve cephaneye mevcutlarını sormuşlardı³⁷.

İngilizlerin bu haksız ve mütarekeye aykırı tutumlarına karşı çıkan ordu kumandanları da mümessiller tarafından derhal İstanbul'daki Yüksek Komiserliklere bildirilmekte idi³⁸.

34. ATASE, İSH, K.115, G.46, B.46-1,2,3,4.

35. ATASE, İSH, K.110, G.30, B.30-3,4.

36. ATASE, İSH, K.110, G.30, B.30-4.

37. ATASE, İSH, K.46, G.18, B.18-1.

38. ATASE, İSH, K.110, G.30, B.30-3,4.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı ordusunun terhis edilmesi ve İngilizlerin bu süreçteki tutumu dikkate alındığında şunlar söylenebilir:

Osmanlı Hükümeti, İngilizlerin baskısıyla mütarekeden hemen sonra terhis işlemlerine başlamış ve bunu büyük zorluklarla yürütmüştür. Zira mevsim şartlarının kötülüğü, vasıta ve iaşe yetersizliği çok sayıda askerin telef olmasına neden olmuştu. İngiliz Yüksek Komiserliği ise, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zor şartlara rağmen hemen hemen yerine getirilmesi imkânsız isteklerde bulunmaya devam etmiştir. İngilizlerin bu kadar acele davranmasının nedeni, Türk ordusunun yeniden savaşa girme ihtimalini ortadan kaldırmak ve bir an önce işgal hareketine başlamaktır. Nitekim İngilizlerin Osmanlı Hükümeti üzerindeki baskısı ve mütarekeye aykırı uygulamaları nedeniyle ordu kısa sürede hemen her yönden güçsüzleşmiş, bunun sonucunda da bir çok yer işgal edilmiş ve ülkenin önemli bir kısmı asayişsizliğe sürüklenmiştir.